

ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ АРБІТРАЖІ

Кравчук С.Й.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Хмельницького національного університету

ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-2224-8803>

E-mail: St_kravchuk@ukr.net

Кравчук С. Й. Правові передумови для розгляду і вирішення спорів у міжнародному комерційному арбітражі.

В статті досліджуються проблемні питання підстав для розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. Актуальність цієї теми обумовлена потребами відсутності чіткого визначення передумов для вирішення спорів, а також порядку їх використання у практичній діяльності міжнародного комерційного арбітражу. Крім цього, проаналізовані проблемні аспекти при розгляді спорів у міжнародному комерційному арбітражі та визначені процесуальні заходи для їх вирішення.

Для досягнення мети вивчалися матеріальні передумови для розгляду спорів в МКА та визначався порядок вирішення спорів. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналіз підходів до визначення передумов правового регулювання розгляду спорів міжнародного комерційного арбітражу із судовою системою України. Визначено передумови для передачі спору до міжнародного комерційного арбітражу, якими є наявні переваги арбітражу порівняно з державними судами полягають, насамперед у тому, що він забезпечує більш прийнятну, доступну та більш просту, порівняно з державними судами, процедуру вирішення спорів. Іншими словами, йдеться про процедуру, встановлену сторонами спору, яка в цілому може бути адекватна та пристосована для прийняття узгоджених рішень. Навіть у тих випадках, коли сторони звертаються до постійно діючого комерційного арбітражу, який має свої правила процедури, вони можуть самостійно передбачити процедуру арбітражу. В Арбітражному регламенті ЮНСІТРАЛ 2010 р. передбачено, що коли сторони вирішили передати на розгляд арбітражу спори згідно з даним Регламентом, то вони розглядаються відповідно до цього Регламенту.

В результаті дослідження виділено ряд основних ризиків та труднощів, з якими стикається сторона при зверненні до державного суду: незнання процедури, обов'язкової для іноземного державного суду; обов'язковість ведення процесу мовою місцезнаходження суду; наявність декількох інстанцій та процесуальний формалізм, який має місце при зверненні до загальних судів; не завжди судді мають належну компетенцію для розгляду спорів, що виникають із зовнішньоторговельного обігу; збирання доказів та їх оцінка на підставі національної системи права.

Дослідження зроблено висновки про переваги міжнародного комерційного арбітражу, при наявності передумов для розгляду спору, дають значно кращі переваги для розгляду спорів, що формує його авторитет серед відповідних категорій юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, морська арбітражна комісія, арбітри, арбітражна комісія, судовий процес.

Kravchuk S. Legal prerequisites for consideration and settlement of disputes in international commercial arbitration.

The article examines the problematic issues of the grounds for litigation in international commercial arbitration. The urgency of this topic is due to the need for a lack of clear definition of the prerequisites for resolving disputes, as well as the procedure for their use in the practice of international commercial arbitration.

In addition, the problematic aspects of dispute resolution in international commercial arbitration are analyzed and procedural measures for their resolution are identified.

To achieve this goal, the material preconditions for dispute resolution in the ICA were studied and the procedure for resolving disputes was determined. The preconditions for transferring a dispute to international commercial arbitration, which are the advantages of arbitration compared to state courts, are, first of all, that it provides a more acceptable, accessible and simpler procedure for resolving disputes compared to state courts. In other words, it is a procedure established by the parties to the dispute, which in general can be adequate and adapted to make agreed decisions. Even when the parties turn to a permanent commercial arbitration, which has its own rules of procedure, they can provide for arbitration. The UNCITRAL Arbitration Rules of 2010 stipulate that when the parties decide to submit disputes to arbitration in accordance with these Rules, they shall be considered in accordance with these Rules.

The study identified a number of major risks and difficulties faced by the party in applying to a state court: ignorance of the procedure required for a foreign state court; the obligation to conduct the proceedings in the language of the court's location; the existence of several instances and the procedural formalism that occurs when applying to the general courts; judges do not always have the appropriate competence to deal with disputes arising from foreign trade; gathering evidence and evaluating it on the basis of the national legal system.

The study concluded that the benefits of international commercial arbitration, in the presence of prerequisites for litigation, give much better benefits for litigation, which forms its authority among the relevant categories of legal entities and individual entrepreneurs.

Key words: international commercial arbitration, maritime arbitration commission, arbitrators, arbitration commission, litigation.

Постановка проблеми. Міжнародний комерційний арбітраж є одним з найважливіших інструментів в ринковій економіці. На відміну від державних судів, в тому числі господарських, міжнародний комерційний арбітраж не є органом правосуддя. Це інститут приватного права. Саме тому міжнародні комерційні арбітражі розглядають в якості альтернативного способу вирішення комерційних спорів, як один з різновидів третейських судів. У зв'язку з цим рівень ініціативи та диспозитивності в реалізації цього інституту значно вище, ніж при забезпеченні захисту порушених прав та інтересів в державних судах [4].

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблему підстави та порядку вирішення спорів міжнародним комерційним арбітражем досліджували українські і зарубіжні вчені Атамасов А., Білоусов Ю., Бондарев Т., Брунцева Е., Висоцька О., Воронов В., Волощук О., Захарченко Т. та інші науковці. Разом з цим, ними не в повній мірі вивчалась проблема виникнення переумов для розгляду і вирішення спорів у цьому судовому органі. Тому **мета статті** обумовлена потребами практики чіткого визначення передумов для розгляду і вирішення спорів в міжнародному комерційному арбітражі та порядку їх використання у його практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Надаючи великий вплив на розвиток всебічних зв'язків між країнами і сприяючи процесу міжнародної економічної інтеграції, економічні відносини в той же час нерідко можуть ставати і сферою зіткнення інтересів суб'єктів міжнародного права. Тому необхідною умовою зміцнення і розвитку міжнародного співробітництва є успішне вирішення економічних розбіжностей у відповідності з принципом мирного врегулювання міжнародних суперечок.

Основні принципи та порядок врегулювання таких спорів передбачено Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Відповідно до ст. 1 цього Закону до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватись на вирішення види спорів, що впливають з довірливих та інших цивільно-правових відносин, які виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін спору знаходиться за кордоном, а також підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України [5, с.141].

Зовнішньоекономічні відносини, спори з яких можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражного суду, стосуються, зокрема, відносин купівлі-продажу (поставки) товарів, виконання робіт, надання послуг, обміну товарами та/чи послугами, перевезення вантажів і пасажирів, торгового представництва і посередництва, оренди (лізингу), науково-технічного обміну, обмі-

ну іншими наслідками творчої діяльності, спорудження промислових та інших об'єктів, ліцензійних операцій, інвестицій, кредитно-розрахункових операцій, страхування, спільного підприємництва та інших форм промислової і підприємницької кооперації [11].

Морська арбітражна комісія, що діє при Торгово-промисловій палаті України на підставі Положення, затвердженого згідно Додатку №2 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Регламенту, затвердженого рішенням Президіуму Торгово-промислової палати України від 17.04.2007 р., протокол №18 (1), вирішує спори, які впливають з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають із торгового мореплавства, незалежно від того, чи є сторонами таких відносин суб'єкти українського та іноземного або лише українського чи тільки іноземного права [12]. Зокрема, Морська арбітражна комісія вирішує спори, що впливають із відносин щодо:

- фрахтування суден, морського перевезення вантажів, а також перевезення вантажів у змішаному плаванні (ріка-море);
- морського буксирування суден та інших плавучих засобів;
- морського страхування і перестрахування;
- пов'язаних з купівлею-продажем, заставою та ремонтом морських суден та інших плавучих засобів;
- лоцманської і льодової проводки, агентського та іншого обслуговування морських суден, а також суден внутрішнього плавання, оскільки відповідні операції пов'язані з плаванням таких суден морськими шляхами;
- зв'язаних з використанням суден для здійснення наукових досліджень, видобування корисних копалин, гідротехнічних та інших робіт;
- рятування морських суден або морським судном судна внутрішнього плавання, а також щодо рятування в морських водах судном внутрішнього плавання іншого судна внутрішнього плавання;
- зв'язаних з підніманням затонулих в морі суден та іншого майна;
- зв'язаних із зіткненням морських суден, морського судна і судна внутрішнього плавання, суден внутрішнього плавання у морських водах, а також з заподіянням судном пошкоджень портовим спорудам, засобам навігаційної обстановки та іншим об'єктам;
- зв'язаних із заподіянням пошкоджень рибальським сітям і іншим знаряддям лову, а також з іншим заподіянням шкоди під час здійснення морського рибного промислу [10, с. 17].

Відповідно до позиції Мальського М. передумовою для звернення до міжнародного комерційного арбітражу повинен існувати склад юридичних фактів:

- наявність спору між сторонами;
- наявність арбітражної угоди.

При цьому сторони можуть передбачати й інші передумови звернення до МКА. Зокрема, сторони можуть передбачати:

- обов'язковість проведення переговорів перед зверненням до суду;
- обов'язок передачі спору на попередній розгляд медіатора, вищому керівництву сторін або експерту [7, с. 71].

Отже, передумовами для передачі спору до міжнародного комерційного арбітражу є наявні переваги арбітражу порівняно з державними судами полягають, насамперед у тому, що він забезпечує більш прийнятну, доступну та більш просту, порівняно з державними судами, процедуру вирішення спорів. Іншими словами, йдеться про процедуру, встановлену сторонами спору, яка в цілому може бути адекватна та пристосована для прийняття узгоджених рішень [15, с. 149]. Навіть у тих випадках, коли сторони звертаються до постійно діючого комерційного арбітражу, який має свої правила процедури, вони можуть самостійно передбачити процедуру арбітражу. В Арбітражному регламенті ЮНСІТРАЛ 2010 р. передбачено, що коли сторони вирішили передати на розгляд арбітражу спори згідно з даним Регламентом, то вони розглядаються відповідно до цього Регламенту.

Підставами для передачі до розгляду спорів свідчать про популярність арбітражного розгляду комерційних спорів, про яку раніше зазначалось, пояснюється не лише певною недовірою до національних судових засобів вирішення таких спорів, а й власними перевагами арбітражу, які є вкрай суттєвими [14, с. 22].

Науковцями Білоусовим Ю. та Нагнибідою В. щодо розгляду та вирішення спорів у міжнародному комерційному суді визначено, що їх передумовами є захист порушених, протестованих чи невизнаних прав, з'ясування меж здійснення такого захисту, форм та повноважень цього судового органу [3, с. 47].

Важливою специфічною передумовою, яку визначають згадані науковці є підвідомчість справи. Як відмічалось у попередньому параграфі, відповідно до ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» до цього суду можуть передбачатись справи за угодою сторін, спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоекономічних операцій та інших видів економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, спори підприємств з іноземними інвестиціями, і міжнародних об'єднань, а також спори їх суб'єктів з господарюючими суб'єктами України.

На розгляд МКА можуть передаватись і інші спори визначені міжнародними договорами України.

Ці передумови мають специфічні ознаки, що відрізняють їх від спорів, що виникають у сфері інших галузей міжнародного права. Зокрема:

а) вони включають не тільки спори, що впливають з відносин між державами, міжнародними організаціями, державами та міжнародними організаціями, тобто суб'єктами міжнародного публічного права, а й суперечки, які з діагональних відносин - між державою та особою (фізичною або юридичною) іншої держави;

б) предметом регулювання при вирішенні міжнародним комерційним арбітражем спору можуть бути відносини, що виникають в самих різних сферах взаємодії держав (міжнародне судноплавство, повітроплавання, космічна діяльність, міжнародна охорона навколишнього середовища та інші);

в) спори вирішуються МКА на основі принципів і норм різних галузей міжнародного права;

г) під спором, що розглядається міжнародним комерційним арбітражем, слід розуміти специфічне правове відношення, що виникає між двома або більшою кількістю сторін, якими можуть бути різні за статусом суб'єкти міжнародного економічного права (горизонтальні і діагональні відносини між суб'єктами), і що відображається в пред'явленні взаємних і чітко сформульованих претензій сторонами один до одного з питання права, юридичним точкам зору або інтересам, для врегулювання яких сторони вживають взаємні дії [5, с. 69].

При врегулюванні міжнародним комерційним арбітражем спорів може бути використаний весь спектр засобів і способів вирішення міжнародних суперечок, що існують у сучасному міжнародному праві. При цьому при виборі тих чи інших засобів вирішення економічного спору слід враховувати їх взаємозв'язок з характером спору та його змістом [6, с. 233].

Згідно Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» основними передумовами для передачі спорів до міжнародного комерційного арбітражу є:

- довіра до міжнародного комерційного арбітражу. Причиною цього є відсутність бажання передавати спори на розгляд в національний суд іншою стороною. У разі відсутності домовленості між сторонами позивач може звернутися до суду місця знаходження відповідача, місця здійснення його діяльності чи знаходження майна, що не завжди може бути вигідним для відповідача з різних причин (зокрема, такий суд у більшості випадків для нього є іноземним, у певній країні може бути не розвинуте відповідне законодавство у сфері міжнародної торгівлі, судді можуть бути некомпетентними у питаннях міжнародної торгівлі тощо);

- прийнятність, доступність та простота судового розгляду. Іншими словами, йдеться про процедуру, встановлену сторонами спору, яка в цілому може бути адекватна та пристосована для прийняття узгоджених рішень. Навіть у тих випадках, коли сторони звертаються до постійно діючого комерційного арбітражу, який має свої правила процедури, вони можуть самостійно передбачити процедуру арбітражу. Відповідно до статті II Регламенту Міжнародної торгової палати (Париж) при провадженні справи арбітр керується правилами, які впливають з Регламенту, а у випадках, коли його положень недостатньо [1];

- встановленість правил сторонами судового процесу [9, с. 288].

- компетентність. Це означає, що арбітри обираються сторонами. Ними можуть бути будь-які особи (не обов'язково юристи), але вони обов'язково повинні бути спеціалістами в тій чи іншій сфері зовнішньоекономічної діяльності. Як правило, до участі в арбітражному розгляді залучаються за угодою сторін або в іншій спеціально передбачений засіб лише відповідні фахівці, щодо кваліфікації яких у питаннях, пов'язаних з предметом спору, ніяких сумнівів не виникає. Це можуть бути визнані спеціалісти у тій чи іншій галузі міжнародного приватного права або навіть експерти відповідних міжнародних організацій.

- можливість впливу на суд сторонами процесу. Безумовно, маючи можливість обрання арбітрів з подібних переконливих списків, сторони арбітражного процесу впливають на суд, виключаючи мож-

ливість участі у справі недостатньо кваліфікованих арбітрів, чим, певною мірою, сприяють винесенню за спором справедливого рішення;

- швидкий і відносно дешевий розгляд спору. Окремі науковці при дослідженні проблеми міжнародного комерційного арбітражу дотримуються погляду, що перевага арбітражного вирішення спорів, які випливають із міжнародних комерційних угод, полягає у швидкому та дешевому арбітражному розгляді. Ідея швидкості арбітражного розгляду закріплена в уніфікованих документах, присвячених арбітражу, а також у регламентах багатьох постійно діючих арбітражних судів. Так, відповідно до п. 4.9 Регламенту міжнародного комерційного арбітражу при Торговельно-промисловій палаті України від 25 серпня 1994 р. строк арбітражного розгляду справи не повинен перевищувати 6 місяців з дня одержання арбітражним судом належно оформленого позову і суми арбітражного збору [9, с. 288]. Згідно з п. 8.12 склад арбітражного суду виносить постанову про припинення арбітражного розгляду, якщо склад арбітражного суду визнає, що продовження розгляду стало з якихось причин непотрібним чи неможливим, у тому числі, коли позивач порушив порядок сплати арбітражного збору [9, с. 293-294] ;

- збереження комерційної таємниці. Проведення в міжнародному комерційному арбітражі має конфіденційний характер, на противагу гласності судового провадження. Процедура розгляду спорів є закритою, забороняється публікація арбітражних рішень без згоди сторін, арбітри зобов'язані не розголошувати інформацію, яка стала їм відомою в процесі розгляду спору. Це теж є істотною перевагою для сторін, які зацікавлені в збереженні комерційної таємниці. Так, відповідно до статті 29 Арбітражного регламенту Європейської економічної комісії ООН від 26 січня 1966 р. відкрито справа розглядатиметься лише за умови вимог цього обох сторін [5, с.428];

- остаточність рішення МКА. Рішення комерційного арбітражу, на відміну від рішень державного суду, вважаються остаточними, що сприяє завершеності будь-якого арбітражного провадження. Вони не підлягають ні апеляції, ні наступному оскарженню, хоча в установленому порядку рішення арбітражу може бути оголошене недійсним, державним судом може бути відмовлено у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення компетентними установами. Тобто воно може бути скасовано державним судом лише у виключних випадках, у випадку грубого порушення правил арбітражного провадження. Рішення, винесене із дотриманням усіх формальних правил, суд не вправі відмінити як необґрунтоване.

- примусовість виконання рішення суду. Система міжнародних конвенцій забезпечує майже повну можливість примусового виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу. Зокрема, О. В. Брунцева вважає, що за Нью-Йоркською конвенцією про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р. забезпечується виконуваність арбітражного рішення практично у всьому світі [8, с. 329].

Основними видами передумов для розгляду і вирішення спорів у Міжнародному комерційному арбітражі є:

- матеріальні. За визначення Атамасова А. ними є заходи, спрямовані на забезпечення позову або майнових інтересів позивача [2, с.290]. Разом з цим, Прусенко Г. такими підставами визначає захист однієї або декількох сторін від збитків під час арбітражного провадження [13, с.286];

- процесуальні. Відповідно до визначень Білоусова Ю. та Нагнибіди В. у структурі передумов виникнення процесуальних правовідносин у міжнародному комерційному арбітражі декілька груп фактів, які формують поняття «правоутворюючий склад». До них вони віднесли факти щодо виникнення арбітражного процесу та наявності ухвали державного суду про припинення провадження по певній справі. За їх висновками, до нормативних передумов розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем є наявність арбітражної угоди між сторонами спору [3, с.48].

Висновки. Отже, можна виділити ряд основних ризиків та труднощів, з якими стикається сторона при зверненні до державного суду. Це, зокрема, такі ризики: незнання процедури, обов'язкової для іноземного державного суду; обов'язковість ведення процесу мовою місцезнаходження суду; наявність декількох інстанцій та процесуальний формалізм, який має місце при зверненні до загальних судів; не завжди судді мають належну компетенцію для розгляду спорів, що виникають із зовнішньоторговельного обігу; збирання доказів та їх оцінка на підставі національної системи права. Тому і переваги міжнародного комерційного арбітражу, при наявності передумов для розгляду спору, дають значно кращі переваги для розгляду спорів, що формує його авторитет серед відповідних категорій юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців.

Список використаних джерел:

1. Арбитражний регламент ЮНСИТРАЛ (пересмотрен в 2010 г.). Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк. 2011 г. URL: <https://docs.pca-cpa.org/2015/11/arb-rules-revised-r1.pdf> (дата звернення 14.02.2020 р.).
2. Атамасов А. Міжнародний комерційний арбітраж: перспективи вдосконалення правового регулювання: *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії*. Ужгород. 2014. С. 288-291.
3. Білоусов Ю., Нагнибіда В. Підвідомчість як передумова виникнення процесуальних правовідносин у Міжнародному арбітражі. *Вісник Хмельницького інститут управління і права*. 2003. № 2. С.46-53.
4. Бондарев Т. Міжнародний комерційний та інвестиційний арбітраж. Законодавство і практика. *Юридичний журнал*. 2005. №5. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1713> (дата звернення 20.02.2020 р.).
5. Гуменюк В. Правові аспекти діяльності міжнародного комерційного арбітражу. *Право України*. 2008. №4. С. 139-145.
6. Киричук А. Правовий механізм регулювання Міжнародного комерційного арбітражу. *Право*. 2014. №24. С. 232-237.
7. Мальський М. Характеристика правовідносин з реалізації права на звернення до Міжнародного комерційного арбітражу. *Юридичні науки*. 2010. № 4. С.70-75.
8. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень : 60-річна історія успіху. *Юридична газета online*. 3 жовтня 2018 р. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/nyuyorkska-konvenciya-pro-viznannya-ta-vikonannya-inozemnih-arbitrazhnih-rishen-60richna-istoriya-us.html> (дата звернення 18.02.2020 р.).
9. Регламент Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Украины. Киев. 2017. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayny.pdf> (дата звернення 12.02.2020 р.).
10. Переверзєва О. С. Міжнародний комерційний арбітражний суд з вирішення спорів у сфері торговельного мореплавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 173 с.
11. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 липня 1991 р. № 959- XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. №29. с.377.
12. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 5 травня 2005 р. № 4002-XII. *Офіційний вісник України*. 2005. №29. Ст. 48.
13. Прусенко Г. Поняття та види забезпечувальних заходів у Міжнародному комерційному арбітражі. *Юридичний вісник*. 2014. №2. С.284-288.
14. Торгашин О.М. Історія становлення і розвитку комерційного арбітражного суду. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 9. С. 21-25.
15. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навчальний посібник. К., 2002. 304 с.